

Ihe Gbasara Ọnwụ na Akwamozu N'etiti Ndị Igbo: Tụmadị Amagunze Dị N'ọwụwa Anyanwu Nkanu na Steeti Enugu nke Naijiria

Ndubuisi O. Ahamefula Ph.D, Joy Adaeze Onuoha Ph.D & Chinwe Nwandu Udechukwu

1Ngalaba Lingwistiks, Igbo na Asụsụ Naijiria ndị Ọzọ
Mahadum Naijiria, Nsuka

2Otu Humanitis, Ụlọakwụkwọ nke Ọmụmụ Ihe Izugbe,
Kampus Enugwu, Mahadum Naijiria, Nsuka

*Odee nziga Ozi adaeze. onuoha@unn.edu.ng

Umịedemede

Ọnwụ bụ ihe a na-ahụ dika oku dị oke mkpa nke mmadụ ọbụla ga-azarịrị. N'ihia ya, ihe niile nwere ndụ ga-anwụ anwụ ma ree ure. Akwamozu nke pụtara ili onye nwurụ anwụ ka a na-ahụ dika ikwanyere onye nwurụ anwụ ugwu. N'ihia ya, ihe ọmụmụ a bu n'uche ileba anya na nkọwa ihe bụ ọnwụ na etu e si eme akwamozu n'ala Igbo nke ga-ehibe isi n'obodo Amagunze di n'ọwụwa anyanwu Nkanu na Steeti Enugu, Naijiria. E nwetara data maka ihe ọmụmụ a site n'ajụ a gbara ndị mmadụ nakwa usoro nleta nsonye. Ihe ọmụmụ a gbasoro usoro nchọcha sọvee nkọwa. Site na nchọpụta e mere, ndị nchọcha chọpụtara na obodo Amagunze nwere emume akwamozu ụfọdụ a ga-emeriri; tupu elie onye nwurụ anwụ ma ka e lichara onye nwurụ anwụ dika usoro emume. Ihe ọmụmụ a kpakwara nkata banyere etu mmepe obodo na ọlọrọhuru si emetuta ọndu akwamozu n'obodo Amagunze nke nwere uru na oghom o na-emetuta n'ala Igbo niile.

ỌkpurukpuOkwu: Okwu akwamozu, Igbo, Omenaala

1. Mkpelite

Omenala na-adị iche iche site n'otu obodo ruo n'obodo ọzọ ma a na-ahụ omenala obodo dika ihe e jiri mara ha maobu enyo na-egosiputa ndu onwe. Ndị Igbo adighi iche na nke a, A ma ndi Igbo dika ndi juputara n'omenala rijuru afo. Dika etu Merrick (1992) siri kwuo, omenala bu aka oru mmadu nke mmekorita oha na eze nke na-eweta usoro oha na eze a nabatara maka inweta ihe a chorọ ma n'ime mmuo ma n'oha ma nke a huru anya ma nke okpukperechi.

Mkpuru okwu a bu onwu ka bu ihe itu n'anya di omimi nye ufodu mmadu, nke a mere o ji buru ihe tara akpu ikpughe ihe omimi a no n'onwu maobu nye nkowa doro anya banyere onwu maobukwa ihe na-eme n'ezie banyere onye nwuru anwu, ma n'agbanyeghi nke a, ndi Igbo na ufodu mpaghara uwa ndi ozọ kwenyere na mmadu na-anwu ka o wee dikwa ndu ozọ. E nwekwara akuko okike na-ekwuputa na o buru ma akwaghi mmadu ofuma maobu, o buru ma e meghi emume akwamozu di mma, mmuo onye nwuru anwu a na-akpaghari ka aturu na- enweghi onye nche. Ndi Igbo kwenyere na mgbe na-akwaghi onye nwuru anwu nke oma, maobu na-emeghi emume akwamozu ya nke oma, mmuo onye ahụ nwuru anwu ga na-enye ndi di ndu nsogbu maobu na onye ahụ agaghi abia uwa ozọ n'usoro ilo uwa. Ndi Igbo kwenyesiri ike n'ilo uwa; ya mere ha ji agba mbọ ihu na e liri onye nwuru anwu eli.

N'agbanyeghi na a na-eme emume akwamozu na mpaghara niile a'ala Igbo, e nwere nchoputa na enwere usoro na uzọ di iche iche e si eme emume a; ihe a huru anya egosila na omenala ebe o zuru oke eweputala mgbanwe na-adighi mma nke ihe kpata ya bu omenala ndi ocha. Ihe gbasara emume akwamozu adighi

iche na nke a. N'ala Igbo taa, ọtụtụ emume dị iche iche a na-emere onye nwurụ anwụ ka a kpachapụrula n'ihie mmepe obodo. N'Amagunze, iji maa atụ nakwa ụfọdụ ebe n'ala Igbo, ihe gbasara akwamozu ugbo a bụzi ihe na-eso nkwenye na usoro okpukperechi ọhụrụ; A na-elizi ndị mmadụ n'usoro na ụzọ nkwenye otu okpukperechi nke onye ahụ choro ka ọ diri ọbughị etu omenala onye ahụ nwurụ anwụ siri choo.

Ọnwụ na akwamozu abughị ihe gbasara ndị Igbo naanị. Na mpaghara dị iche iche n'ụwa, ndị mmadụ nwere ahụmịhe dị iche iche n'ihe gbasara isiokwu a mana e nwere nkwenye zuru ọrụ nke mere ụwa niile aburū otu ebe ọ bụ na ihe gbasara isiokwu a na-ekwu maka ya na nkwenye a bụ ndụ ma ọnwụ gachaa. N'ihie ya, maka mbunuuiche ihe omumụ a, bụ ileba anya n'etu ndị Igbo okachasi Ndi Amagunze nke ọwụwa anyanwụ Nkanu, na Steeti Enugu si ahụ n'ihe gbasara ọnwụ ma na-eleba anya n'etu ha si eli onye nwurụ anwụ.

2. Ntulegharị Agụmagụ Metụtara Isiokwu

Okwu a bụ ọnwụ site n'uzo ahumiehe ndi filosofo dika Kolak (1999:177) bu:

oge ahụ ga-agafe ma i nwuo na oge ahụ na-anaghi agwu agwu ga-esonu; ọnwụ nọ n'akukụ na n'okpuru gi n'obere oge nke onwe gi; ọnwụ nọ n'elu gi n'ime ọnwụ na anyanwụ na kpakpando. Ọnwụ abughị ihe ọbula. Ọnwụ nọ ebe niile, bụ ihe niile. Ndu bụ naanị akpukpo ahụ doro anya nke nọ n'etiti obere eriri. Akwa ojii a kpara maka njirimara. Ọnwụ bụ ihe niile, Ọnwụ nọ n'akukụ ihe niile. N'echiche onye filosofo ọbula, a hụrụ Ọnwụ di ka oge ahụ mgbe onye di ndu kwusiri iku ume ma burukwa oge ahụ na-eso ma nke a gachaa, ya bụ isi na ọnwụ bụ oge ahụ mgbe onye nwuru anwụ anoghizi n'ụwa maobu esoghizi eme ihe ndi di ndu na-eme. Ha na-ahukwa ọnwụ dika mpaghara nke mmadu maobu ihe di ndu nke onye ọbula ga-emecha n'otu ubochi hu ma obu zute ya. O bu ihe onye ọbula /ihe ọbula di ndu ga-agabiga. N'ikwu ya n'uzo ozo, ọnwụ bụ ngwucha di oke mkpa.

Site n'echiche ndi Antopoloji banyere ọnwụ, Metcalf na Huntington (1991:8) kwuru: Ọnwụ bụ mgbanwe mana ọ bụ nke ikpeazu n'ogologo inyagba udo nke mgbanwe. Oge ọnwụ metutara ọ bughị naanị usoro agafee ndu, ma ọ bukwa maka usoro ndi di ndu, ndi na-eme okenye na ndi ka na-emeputa ihe. Ọnwụ metutara ndu; na ndu ọhuru nke onye nwuru anwụ, ma na ndu nke onye ahụ keputara ma ugbo ọ hapu ha n'azu. Onye Antropoloji ọbula kwenyere na ndu juputara n'oge nke mgbanwe nke ọnwụ bụ otu n'ime ya.

Metcalf na Hurittington (1991) kwenyere na ndu na ọnwụ metutara ebe ọ di ukwu. Ọnwụ metutara n'ihe onye nwuru anwụ na-agabiga oge ahụ nakwa ndu o biri dika mmadu. Itule nke a site n'ahumiehe nke okpukperechi, Daris (1991:9) kwuru; "Ọnwụ gachaa, ahụ m agbasasịa, mana mkpa abaghi uru nke m na-adị ndu ruo ebighi ebi n'ime ụwa a n'enweghi isi. Anyi akpoo nke a nhoro anwughị anwụ nke mmuo". Ndi uka Alakuba kwenyere na ọnwụ abughị ngwucha ndu nke mmadu kpam kpam. Ha kwenyere na mgbe mmadu nwuru, ahụ ya eree ure ma mmuo ya adiri ndu gawa n'ụwa mmuo Ya bu ngafee site na ndu ruo n'anwughị. Ndi Afrika na-esonye n'udi echiche a nke gbasara ofufe nru ọnwụ na emume akwamozu. Iji maa atụ, Na Madagacar, Villalabeita (2013:24) kwuru:

Ndi Bara nke Madagascar na-ewere na ọnwụ bu ngafere nke na-enye mmadu ohere ibu ndi mgbe ochie maobu ndi nnanna anyi ha; nke nyere mmadu ohere imetuta ndu nke ndi ogbe ya niile. Ngafere a ka e kewara n'uzo ato: ozu ka a na- ehicha ma were ihe kpuchie ya, ahụ ya ka a ga-eli ebe na-enweghi onye no na ya ka o ree.

Ndi Bara nke Madagascar kwenyere na e kwesiri imere mmadu emume akwamozu di mma ka o wee buru onye ochie maobu nnanna anyi ha. Villalabeita (2013) kowakwuru na ha na-edobe ozu onye nwuru anwụ ebe e mebere ka ọ nodu maobu dobe n'ili nwa mgbe nta ka o ree. Ka otu afọ gachara, a ga-eweghachi ozu

ahụ azụ n'obodo ma dobe ya n'ukwu osisi dị nsọ ebe a ga-anọ efe ya ofufe nro ma a ga-agbanwe ihe ochie ahụ e ji kpuchie ya ma were nke mara mma kpuchie ya. Ndị enyi ga-achiri nke ochie ahụ. E mechara a ga-elizi ozu ahụ n'ili ozọ. Ha kwenyekwara na nwoke ka nwaanyị di elu. Nke a na-egosiputa n'emume akwamozu ha, ha na-agba mbọ hụ na etu e si mee emume akwamozu onye nwoke ga-adị elu karịa nke nwaanyị. Etu Mbiti (1969) si kọwaa, maka onye Igala, ọnwụ bụ oke ihe putara ihe. N'ihu ya emume akwamozu gbasara olili onye ọbụla nọ n'obodo ahụ gbaa gburu gburu abughị ihe e ji egwari egwu. Ọrụ na azumahia niile ga-akwusi ozugbo a mara okwa na mmadụ nwurụ. A na-eme nke a ka a hapu ikpasu onye nwurụ anwụ iwe dika o si di. Nwaozuzu (2013:15) chọputara n'Afrika na ọnwụ na-akpalite otutu aziza maobu osisa nke otu n'ime ha na-aputa ihe n'odinala mmọnwu a na-ahụ n'otutu ime ime obodo Afrika. Okwu a bụ mmọnwu dika ikike njikota n'Afrika. O bụ ihe siri ike ihu ezigbo akwamozu Afrika na-agaghị ahụ mmọnwu na ya. N'otutu obodo Afrika, ka e lichara ahụ onye nwurụ anwụ, ndi ezinulo ya ga-enwezi agba nke abuo bụ mmemme akwamozu kpu oku n'onu, otutu mgbe, onye kacha buru okenye na onye kacha mkpa ka a na-emere olili nke abuo a. N'otutu omenala Afrika, ihe gbasara ọnwụ abughị maka ngwucha nke ndu kama o bụ maka iga n'ihu na ndu n'agba nke ọhuru. Ndi Afrika kwenyesiri ike na a bịa n'ọnwụ, njikota nọ n'etiti mmuo onye nwurụ anwụ na ndi obodo ya nọ n'ụwa na-aga n'ihu. O bụ ya mere na Zambia, di ka etu Katebe (2011) siri kwuo, ha nwere akwa iru uju puru iche maka ndi nwoke nke a na-akpo Kukluzia n'etiti ndi Tumbuka n'owuwa anyanwu Zambia. Akwa iru uju nke umu nwaanyị ka a na-akpo Chitengelo. Ozokwa n'odida anyanwu nke Afrika, a na-efe mmiri n'ime ili malite n'isi ruo n'ukwu ugboro ato ka ha kpochichara ili ahụ.

Na Gambia, Katebe (2011) gakwara n'ihu imata na a na-asa ozu ahụ/ isa ozu mmiri, tee ya ude na-esi isi oma ma were akwa ọcha kpuchie ya. A na-ewere aka onye nwurụ anwụ dobe uhiere n'obi ya. Ekpere puru iche a kporo Salat ul Jenazah ka a na-ekpe n'elu ahụ ya. Ndi mmadu ga-agba mbọ hụ na olile ahụ malitere ozugbo. Omenala ha kwenyere na o bụ naani umu nwoke ga-akwu n'ahiri sonyere ndi bu ozu gawa ebe a ga-eli onye ahụ. Mgbe ndi na-eru uju garuru n'ili, a ga-ekpe ekpere ma buru ahụ ya buputa n'igbe ma dobe ya n'ala n'akanri ya chere ihu na Mecca. Ndi ezinulo ya-ekpochi aja o bughị ndi gwuru ala. E mechara a na-eji okwute dobe n'ili ahụ iji hụba ya ama. Ihe na-eso nke a bụ igba mkpe abali ato. N'abali nke anọ, a ruo ọrụ ebere. Omume a na-egosiputa nkwenye ndi Gambia banyere ọnwụ dika usoro ngwafe o bughị naani ngwuche ndu. Iweta echiche a tinye n'okpukperechi Kraist, ndi otu Kraist n'ụwa niile kwenyere na mgbe mmadu nwurụ, mmuo ya ga-ahapu ahụ ya gaa noro n'ihu ikpe nke ga-ekwu ebe ikpezu maka ezumike. Dika etu akwukwo nsọ, siri kwuo (Hebrew (9:27); Na a kpoputara mmadu otu ugboro o ga-anwu, mana nke a gachaa ikpe esonye nke a mere mgbe onye otu Kraist nwurụ, ndi huru ya n'anya aghaghị ikpere mkpuru obi ya ekpere ka Chineke nye ya ezumike ebighi ebi, ufodu kwenyekwara na e wee ihe jikotara ndi di ndu na ndi nwurụ anwụ. Nke a mere ufodu ndi otu Kraist na-ekpere ka mkpuru obi ndi ha huru n'anya nwurụ anwụ na-aritara ha aririo n'ebe Chineke nọ.

3. Usoro Nchọcha

Ndi nchocha jiri ajuju onu na nlenye nsonye mee nchocha ha. Ma ka nchocha a, mmadu Iri na abuo si obodo Amagunze ka a gbara ajuju onu. Asato n'ime ha bu umunwoke okenye ebe anọ bu umu nwaanyị. E jiri tepu rekoda, were mee nchocha iji sere olu ndi oza ajuju na ihe ndi ha zara, nke e mechara kpogharịa ya ma tuchaa ya. Ndi nchocha jikwa akwukwo e dere ede sitere n'aka ndi odee di iche iche banyere ọnwụ na akwamozu. Nchocha a weere usoro nchocha nke nkowa wee tuchaa data ndi e nwetara.

4. Ntucha

4.1 Onwụ N'obodo Amagunze

Mgbe mmadụ nwurụ, akwa ututu sitere n'aka ndi nwe ya no nso ka e ji ekwuputa onwụ onye ahụ nye ndi agbataobi ya. N'oge ihe mwute a di egwu, onye nwurụ anwụ ka a ga-akwado ma gbatia ya n'elu akwa o noro nwuo. Izisa ozi nye ufodu ndi nwe ya amalite iji mara ihe ozọ a ga-eme tupu a gwa oha na-eze ihe merenu.

Dika etu otu n'ime ndi a juru ajuju siri kwuo, tupu e meere ozu ahụ ihe ozọ, a ga-ezi ozi zie ndi nwe ya na ndi ezinulo ya na-amoghi ebe ahụ oge onye ahụ ji nwuo. O buru ma di okpara ya anoghi nso, a ga-ezi ya ozi ka o bia tupu elie onye ahụ iji hu na e mere ufodu emume akwamozu maka onye nwurụ anwụ. O buru ma di okpara onye nwurụ anwụ anoghi nso ma o nweghi ka a ga-esi ahụ ya maobu nu olu ya, ka a gwachara ndi ezinulo ya, ha nwere ike inye iwu ka e lie onye nwurụ anwụ ma o buru na e nwere otu nwa ya nwoke maobu nwaanyi no nso ga-ahuta ka e si mee emume akwamozu nna ya. O buru ma Ada anoghi nso, nwanne ya nwaanyi obula bu onye ezinulo ya ga-anochite anya ya ihuta maka "ina ihe" ya bu ihe a na-eme maka Ada. O buru ma onye nwurụ anwụ enweghi nwa nwaanyi, nwaanyi obula n'ezinulo ahụ ga-anochi anya ya ihu maka emume akwamozu onye nwurụ anwụ.

4.2 Akwamozu N'obodo Amagunze

Olili ozu maobu mmemme akwamozu mmadụ na-esi n'ihe ndi mere n'oge onwụ ya, ntola obodo ya, ibu nwoke maobu ibu nwaanyi, oge ufodu ihe ndi o ruputara na echichi o chiri. A na-eji ofufe nro di elu juputara n'onwụ mmadụ ama udi ndi a. Onye na-eso onye nwurụ anwụ n'inata aku na uba ya ka a ga-ahapuru oru ikwu ebe a ga-egwu ili onye nwurụ anwụ. O buru okenye nwaanyi, a na-egwu ili ya n'onu obiri ya maobu onu ulo ya; ma o buru okenye nwoke, a na-egwu ili ya n'ime ulo ya a na-akpo "ofu". Ma o buru obere mmadụ na-alubeghi nwunye, a gaghi eli ya ebe di nso n'ulo. A ga-eli ya n'ama n'ebe ezinulo ahụ nwere ala ubi no nso n'ezinulo ha. O buru nwa ohuru, a ga-atufu ya atufu maobu elie ya n'ajo ohia a kporo otokoro ohia.

Maka mmemme olili ozu n'obodo Amagunze, onye na-eso onye nwurụ anwụ n'ezinulo ga-ebu uzọ mee mmemme a bu emume mmepe ili ogwugwu nke bu iweputa ogu anọ na-anochi anya ahia anọ anyi nwere n'ala Igbo. E mecha nke a ndi umu okoro amalite igwu ili. Ndi ezinulo onye nwurụ anwụ ga-enyeriri ha mmara "mee ndu na-evu inyi" di ka e si akpo ya n'Amagunze. Ka a na-egwu ili, ndi ezinulo ga-agba mbọ iga n'ihu nakota ma kwadoo ihe ndi "ina-ihe" iji kwadoo maka ili onye nwurụ anwụ ozugbo e gwachara ili. N'oge a ka umuada na-anọ n'akuku ozu onye nwurụ anwụ were "ufie" na-ete ya na-akwado ya maka olili ya.

Ajuju onu a gbara Mz. Gilbert Nnaji, onye oru Bekee choputara: "ka a kwadochara ozu, a na-agbasa akwa ozu a kporo "akwa-ufu" idi kwadobe ka o ga-abu, ozugbo e buputara ozu ka e dobe ebe ndi mmadu ga-ahu ya, a ga-edina ya n'elu ya n'ihu ndi na-eru uju ka ha noro hu ka e si mee emume akwamozu ya. Okwu a bu "akwa-ufu" putara akwa kacha elu. O bu okpurukpu mmadụ ka a na-eji ya eli.

N'Amagunze, akwa olili ozu di uzọ atọ. Ha bu: akwa ufu (nke kacha elu), Egeye (dika nke a kpara akpa) na ubocha (akwa ocha nkiti). A na-eji ha eme akwamozu ma nke a kacha eji bu akwa ufu. A na-eji ubocha eli ndi nkiti ebe egeye bu akwa olili ozu kacha ochie. Akwa olili ozu a anaghi aputa oge niile, o na-aputa naani mgbe e nwere onwụ n'obodo. Akwa edo (ishi ota) a na-agbakwunye n'akwa olili ozu ka a na-ewepu

ma nye ya onye bu olili ahụ n'isi ha o yiri okachasi di okpara maobu onye na-eso onye nwuru anwu bu onye ga-ewere aku na uba ya ka o yiri.

Ozugbo e busara ozu n'elu akwa olili ozu bu akwa ufu n'etiti ebe onye obula ga-ahụ ya n'ezinulo n'ihu ndi niile na-eru uju, ngwa di iche iche di ka: akwa, okuko odo, mkpisi aziza abuo, ihe ndi ime obodo dika Ahu-enụ, Eri Agwo, Nri-edede ani, Akwukwo Umah, Ichefuru, Ntutu ani, Mkpuru Akpaka a huru n'oku obere, Mkpokoro ebele, a ga-eji akwakonye ngwa ndi a nakwa obere obele mmiri di n'ime ya ka a ga-ewekota ngwa ngwa maka emume ina ihe. N'oge a ka a ga-akpo di okpara onye nwuru anwu ma were isi nne ya ma obu nna ya nwuru anwu dobe ya n'apata ukwu. Nke a ka a na-akpo "ipa n'ishi", nke bu emume akwamozu e mebere maka onye bu di okpara onye nwuru anwu. N'aka nke ozo a ga-akpokwa ada ya nwaanyi maka emume "ina ihe" nke bu inata mmadu ihe. Ihe kpata e ji eme ihe niile ndi a bu iji sachapu onye nwuru anwu n'oria na ihe isi ike o noro n'oge o di ndu nke o ga-abu onye ahụ agaghị ebu udi oria ndi a na ihe isi ike ndi ahụ loghachite uwa ozo.

Ka e mechara nke a, nwa ya nwoke ga-eme emume ozo a kporo "Ifibu okuku ishi". O na-eme nke a site n'ihigbu okuku n'ihu ozu ahụ ma tufuo ma isi ya ma ahụ ya n'ebe di iche iche. Emume a di ka irio chi na-abota obu bu "ogbu n'ike" ka o hapu ha ili onye nwuru anwu o gburu ma naputa ha n'aka nsogbu ya. Mgbe emume akwamozu ga-eru n'ogo di elu bu mgbe a ga-ebuli ozu ahụ elu maka olili. Ebe niile ga-ejuputa n'akwa na iru uju. Ndi mmadu na-ebe akwa na-eti mkpu maka onye ha huru n'anya funahuru ha. Onye obula abanye n'onodu ihe mwute o na-abanyeghi na mbu. Egwu niile bira maka olili ozu ga-adasiwe ike. Okponani amalite dawakwa iji kwanyere onye nwuru anwu ugwu maka opupu ya iga uwa ozo iji gosi na onye ukwu na-agafe nakwa iji kpote uwa ndi mmuo maka obibia ya.

Diokpara onye nwuru anwu e buru ozu nne ya/nna ya n'isi ebe ndi ikwu na ibe ya ga-enyere ya aka ka ha na-aga n'akuku ili ebe a ga-eli onye ahụ. Ufodu umu nwoke ga-abanye n'ili inata ozu n'aka ndi bu ya ma dobe ya etu o kwesiri n'ili. Ka e libere ya n'ili, umu okorobia aka siri ike ga-ewere ogu ha ozugbo kporo aja ili ahụ kpochibe ya. A na-enyekwa umu onye nwuru anwu ohere itinyere nne ha maobu nna ha aja n'ili nke bu ihe ikpeazu ha nwere imere onye ahụ maobu isi ya gaa nke oma.

4.3 Emume Akwamozu na Mmemme Ya N'obodo Amagunze

A na-eme mmemme akwamozu n'Amagunze ka onye nwuru anwu nwee ike zuo ike nke oma n'ikpeazu. Ma nwekwaa ike nye ya okwa di mma n'uwa ndi mmuo dika onye mmuo o buzi ugbo a ma ketakwa oke n'etiti ndi nwuru anwu. Ihe ozo bu nkwenye ha na onye kwara ndi muru ya nke oma na-enweta ngozi si n'aka onye nwuru anwu nye umu ya. Udi ngozi ndi a gunyere: omumu, aku na uba, ahuike na ogologo ndu n'akuku nke ha ma obu lotara ha uwa ozo iji kwuo ha ugwo maka ihe oma ha meere ha. Matakwa na a bia n'ezinulo ebe e nwere onye nwurula maobu ndi nwurula na mbu ma emeghi emume akwamozu e mere maka onye ahụ/ndi ahụ, tupu e mee emume akwamozu maka onye nwuru ohuru, a ga-ebu uzo mee emume akwamozu ndi nwurula na mbu. O buru ma emeghi ya etu a, o na-ebute nsogbu oge ufodu, di ka ihe isi ike, onwu erughi eru ma obu onwu mberede n'ebe ezinulo a na-ekwu maka ya no.

N'onodu ebe ime emume akwamozu ndi nwurula na mbu na-ahia ahụ ime ma obu na ha ebuola ibu a na-emebeghi, Ndi nwe ha ga-ewebata usoro akwamozu ozo a kporo "imechakwa" bukwaa emume akwamozu iji dochie anya emume akwamozu ha n'otu n'otu iji kwanyere ha ugwu. Site n'ime udi emume akwamozu a, ha kwanyere na ndi niile na-emebeghi emume akwamozu ha nwurula oge gara aga ga-esite etu a mee ha niile otu oge. Site n'emume "imechuakwa", a ga-enyezi ezinulo ohere ili onye nwuru ohuru. Okwu a bu "imechuakwa" putara "emume akwamozu e mere ka a si na e meela ya".

Mmemme olili a na-akpo akwa maobu ikwa ozu bu ihe dika emume gaa nke oma. O bu mmemme juputara mmemme olili ozu na emume akwamozu. Mgbe o bidoro, ndi ezinulo onye nwuru anwu, ndi enyi, ndi obia na ndi ihe ya na-amasi ga-eji ihe onyinye a bia dika ego, mmanya nkwu na ngwo, nri, okuko, otu egwu a kporo "ichi nkwa". Onye kporo ndi egwu n'emume akwamozu na-anọ n'ihu egwu ahụ dute ha n'ezinulo ebe a na-anọ eme akwamozu. Nwa nwaanyi onye nwuru anwu o buru na o luru di, abughi naani ndi egwu ka o ga-akpo abia; ma obu isonye n'egwu odinala ndi a ga-agba, o ga-emekwa mmemme akwamozu a kporo "Itujeunyi" o buru na ya na di ya zuru ka e mee. A na-eme nke a site n'ikpuru ehi ma obu inyinya gaa mmemme akwamozu nne na nna ya nke bu nnukwu ikwanye ugwu nye ya bu nwa nwaanyi.

Di ka etu Odz. Nnamani Chinelo bu onye a gbara ajuju onu siri kwuo, ndi nwe obodo oge ufodu nwere ike ime mmemme akwamozu na ndu nye onye ka di ndu karala ezigbo nka bu onye huru umu umu ya ruo n'agba nke ano. Udi mmemme a ka a na-akpo "Orinandu" (onye no ndu na-ahu akwamozu ya). Ebe a, ihe niile a na-eme na mmemme akwamozu a ga-emezucha ya tinyere igbu anu ndi a na-egbu maka olili ozu; ma a gaghi ekwe ka onye ahụ rie ihe obula e ji mee mmemme a. Agaghi eme mmemme akwamozu ozo n'aha onye ahụ ya bu ma onye ahụ nwuo. N'Amagunze ndi ikpezu a ma e meere udi mmemme a bu Ogbu Nwagu n'obodo Umunevu na Ogbu Nwangere n'obodo Enuvu-egu. Ha abuo tere ufe na odo n'ukwu ha, a kporo ha gaa n'ihu arusi n'Ani Amagunze na Ani Umunevu iji kwanyere ha ugwu maka ndu nakwa udi onodu a na-anaghi ahụ oge niile ha huru na ndu ha.

Emume akwamozu ozo a na-eme gunyekwara usoro emume. Nke a bu emume akwamozu ikpezu a na-eme nke na-egosị na ihe niile bu omenala, emume na mmemme niile ya na ili ozu onye nwuru anwu so na e mechaala ha niile di ka omenala siri di ma kwanyere ha ugwu etu o kwesiri. Ozugbo e mechara emume a, ihe niile gbasara onye nwuru anwu agaa. Mgbe obula a huru onye ahụ putara na mberede, o buru mmuo biara iyi egwu ka o bu. N'onodu obula, nwaanyi nwuo ma umu ya emeghiri ya usoro emume akwamozu a, ha agaghi anwa anwa eri nri maobu nuo mmiri na be nne ha maobu ha na umunne nne ha erikoo nri. O buru ma ha mee nke a, mmuo nne ha ga-etigbu ha, ha anwu. Uru emume a bara n'ala mmuo bu ijiko mmuo nne ha nwuru anwu na ndi ezinulo ya nwuru anwu. Ozugbo e meere nwaanyi nke a, o bu nkwenye ha niile na nwaanyi ahụ na ndi be ya ga-enwe ike imeko ma bikoo ozo ka otutu afo gachara ha jiri gbasaa n'awa a huru anya.

Usoro emume a na-abukwari na mgbede ka o ji amalite. Ike nkwu abuo; otu nke chara acha na nke na-achaghi acha so n'ihe ndi a ga-eweta e ji aru ihu arusi usoro. Ihe ndi ozo bu omu nkwu na ogugu. A na-atu anya na umu onye ahụ nwuru anwu ga-enwe ihe di mkpa ha ga-ario nne ha nwuru anwu. A ga-enwekwa nkwanye ugwu na nsopuru site n'igbu anumanu nke a ga-esi anu ya ma e mechaa onye obula ataa. N'ubochi nke ozo, ndi foro afo, a ga-ekpokota ya na okwu arusi usoro ma tufuo ha n'uzo e si abata n'ezinulo ahụ ma kpoo ha oku.

Ozokwa, ka e mechara akwamozu, o nwere iwu okpukperechi ji umu onye nwuru anwu ha kwesiri ime iji kwanyere nne ha na nna ha nwuru anwu ugwu. Ha ga na-enye ha nri afo niile maobu oge niile e kwuru n'udi emume 'igo inyi'. A na-eme nke a iji hu na n'awa ndi mmuo, agu agaghi agu ha. Nke a bu iji mee ka nkwenye ha puta ihe na ndi nne na nna ha, n'agbanyeghi na ha anwula ga na-adi ndu n'awa ndi mmuo. Ha na-eme ihe a ha kwesiri ime bu izu ha nri afo niile n'oge mmemme "Ikpa Nri Ihueshi", mmemme Iwe Ihe Ubi na Inye Ekele nke Ezinulo. Diokpara ga-ehiberi okwu arusi "Ishi inyi" nke na-adi n'udi "ichibe ishi inyi". Ihibe ebe a ga-anọ eme emume igo inyi; n'udi ihu mmuo nna nna ha a na-akpo "Okpo".

4.4. Omume Ili Ozu n'Amagunze N'oge Dị Ugbu a

Etu mmepe obodo si emetuta omenala niile abughi ihe a ga-ekwu ekwusi ike gafere n'oge ugbu a. Omume ili ozu n'Amagunze adighi iche na nke a. E nwere otutu mgbanwe na mmeghari di ugbu a ma e nwere ufodu ihe ndi ahapuru, a naghị emezi ha maobu ahụ ha ozọ. Otutu ndi mmadu na-ahuzi ihe ndi a dika ihe nzuzu na ihe ndi na-anaghi asopuru chi. Nke a bu n'ih i mmetuta mmepe obodo na obibia ndi ocha.

Nwigwe (2013:5) choputara:

N'oge ochie, olili ozu na-abu mmemme di nsọ nke ukwu. Ebe na-agaghi enwe egwu, ebe a na-eli ozu na-anọ nwayo dere juu ruo n'ubochi echi ya. O na-abu aru ma ndi mmadu na-aku egwu mgbe a na-eli ozu. Ndi mmadu na-eji obi inu oku were na-eso olili ozu ya na onodu idi nsọ kwesiri ya, o buladi oge a na-amu anya abali.

N'oge ugbu a, anaghi emezi udi omume a. Ndi mmadu na-emezi ihe obula masiri ha n'oge olili ozu. Anaghi ahuzi mwute na iru uju n'ogige ebe a na-eli ozu di ka e si ahụ ya na mbu. A na-aguzi egwu mgbe mmadu nwuru. Oge ufodu, a na-ahu umu onye nwuru anwu ka ha na-eke ma na-enye ndi obia mmanya. Abali ichu ura na-abukari abali e ji eru uju na-agu egwu juputara n'egwu olili ozu nke o na-abukari umu nwaanyi na-agu ya. Ma n'oge ugbu a, otutu abali ichu ura na-abuzi abali mmemme oriri na onunu juputara. Ndi egwu bandi na-anọ n'ogbo, ndi mmadu a na-agba egwu na-anu mmanya anubiga ya oke. Ma a biakwa n'ubochi olili ozu kpomkwem, ndi na-ere ahia na-ebute ngwa ahia ha ebe a na-eli ozu na-ere ya. Ihe niile ndi a adighi etu a na mbu.

Ihe ozọ na-ese okwu n'obodo Amagunze n'oge ugbu a bu ihe gbasara kolo akwa nwaanyi di ya nwuru ji eru uju/agba mkpe na onwa ole ka o ga-agba mkpe a. N'oge mbu, akwa mkpe na-abu akwa ojii, ma a na-eyi akwa a o pekata mpe onwa isii. Mana ugbu a, n'ih i ufodu ochicho nke onwe, ufodu ndi mmadu anaghi eyi akwa ojii ozọ. Kama ha na-aga yiri akwa ocha ma yie ya onwa ato. Ufodu ndi mmadu kwenyere na ojii na-akpoa ajo mmuo n'ebe/n'akuku nwaanyi di ya nwuru anwu no n'ih i ya o kara ha mma iga horo akwa ocha.

Ihe gbasara nwaanyi di ya nwuru iga n'iyi gaa saa ahụ sachapu ihe niile ma oge igba mkpe ya gachaa aburu ihe nwuru pii. O nweghi onye na-ekwe eme nke ahụ ugbu a, kama ha na-ahoro inoro n'ulo ha mee mmemme maka iwepu akwa mkpe ha na-ezinulo ha na ndi enyi ha. Mgbe a na-eme mmemme etu e siri gbaa mkpe nke oma na-enweghi nsogbu obula, o bu umu nwaanyi ahụ na umunne di ya ga-enye ya akwa ma o buru ma ha nwee ego. Ufodu ndi uka Kraist na-akpoa ndi Uko-chukwu ha ka ha bia kpeere ha na ezinulo ha ekpere.

Dika etu otu onye a gbara ajuju onu bu Ork. Nwaite Nwatu, bu onye oru ugbo siri kwuo, akwamozu anaghi ezu oke ma e nweghi mmnwu na egwu ya. N'oge mbu, iji mmnwu eme mmemme akwamozu nwere nnukwu ihe o na-egosị ndi mmadu. N'oge udi emume di etu a, mmnwu di iche iche na-aputa gbaa egwu ma were ukwu egwu mee ndi mmadu obi uto. Mana n'oge ugbu a udi ihe di etu a agbasaala ndi mmadu; ufodu ka na-akpo ndi mmnwu na mmemme akwamozu ha ebe ufodu ndi ozọ na-ahu ya dika emume arusi n'ih i na o bu ihe mmadu niile kwenyere na mmnwu bu mmuo ndi mmadu nwuru anwu. N'ih i ya, n'oge ugbu a, ufodu ndi mmadu na-eji mmnwu eme akwamozu ebe ndi ozọ anaghi eji.

N'oge ochie, ma mmadu nwuo, a na-eli ozu ha n'ubochi ahụ. O nweghi ihe obula mere a ga-eji edobe ozu n'ih i na ndi mmadu kwenyere na nke a bu enweghi nsopuru nye onye nwuru anwu. Mana mmepe obodo wetara ihe gbasara ulo ozu nke otutu ndi mmadu nabatara. N'oge di ugbu a, ufodu ndi mmadu na-etinye

onye ha nwuru anwu n'ulo ozu ruo mgbe ha di nkwaadebe ili onye ahu. Ufodu na-eji nke a gbanahu olili ozu nke ugboro abuo, n'agbanyeghi nkwenye nke ohuru. Ufodu ndi mmadu no n'Amagunze anabatabeghi ihe gbasara ulo ozu. Ha kporo ya asi ebe o di ukwu n'ihu nkwenye ha bu na o naghị akwanyere onye nwuru anwu ugwu. Ha kwenyere na e kwesiri ili mmadu ozugbo ma hapu ya ka o zuo ike. Ufodu ndi nne na nna na-adọ umu ha aka na nti ka ha hapu ikwe ka e tinye ozu ha n'ulo ozu ma ha nwuo.

Omume ozo e wepurula n'olili ozu mmadu bu iliko mmadu na ufodu ihe ndi o nwere maobu iji ohu eli onye e chiri echichi. Ihe ndi a anoghizi n'omume ugbo a. Anaghi emezi ihe ndi a niile. Ozokwa, ufodu ndi nwuru anwu ka a huru onwu ha dika onwu ojoo bu ndi nwuru n'ihe mberede, onwu obere nwagboghọ, onwu nwaanyi di ime wdg. bu ndi anaghi eli eli, ma ugbo a ndi mmadu anaghi etinye anya n'ihe o ga-aputa ma a gaa n'ihu lie ndi nke ha nwuru udi onwu ndi a.

N'ikeazu, "mgbanwe" bu nke a si na o bu naani ihe na-anaghi agbanwe agbanwe. N'ihu ya e nweela otutu ihe mgbanwe na omume akwamozu Igbo. Ufodu na-apucha kpam kpam n'ihe gbasara olili ozu omenala ma gaa n'ihu ili ndi nke ha bu ndi ha huru n'anya n'uzo nke ndi uka Kraist na-emeghi ihe obula nke odinala nke ala ha kwadoro. Ili ozu na omume akwamozu ugbo a na-abukari site n'udi okpekperochi ndi ezinulo onye nwuru anwu na-ekpe nke buzi nke ndi ocha na nke ndi olorohuru.

Mmechi

Na Afrika, mgbe ndi mmadu nwuru, a na-akpachapu anya eli ha n'ihu o bu oru anyi nakwa o bu ikwanyere onye nwuru anwu ugwu. Nke a adighi iche n'etu e si eme ihe gbasara onwu na olili ozu n'obodo Amagunze nke di n'okpuru ochichi Owuwa Anyanwu Nkanu na Steeti Enugu; Naijiria. Ihe omumu nke a agbaala mbo ikpa nkata etu e si eme maka onwu na akwamozu n'ala Igbo. Ihe omumu a lebekwara anya n'emume akwamozu nke a na-eme n'olili ozu n'Amagunze nakwa ihe odachi ndi na-eso ma o buru ma e meghe emume akwamozu ndi a. A kpakwara nkata banyere mgbanwe mpepe obodo na olorohuru wetara. Ekwukwara maka otutu ihe nke gunyere: oke ihe anuri a na-enwezi n'olili ozu nke oge ugbo a, itinye mmadu n'ulo ozu, Igba mkpe obere oge nakwa udi akwa mkpe a na-eyi n'oge ugbo a. Ihe omumu a choputara na mgbanwe ndi a n'otu uzo ma obu nke ozo nwere uru na oghom o na-eweta n'ebe ndi mmadu niile n'obodo no taa.

Edemsibia

Davis, S. T. (1989). *Death and afterlife*. London: Macmillan Press Ltd.

Katebe, O. (2011). A guide to conducting a Zambian funeral. Retrieved from <http://www.kitweonline.com/kitweonline/>. Accessed on 04/06/2014.

Kolak, O. (1999). *In search of myself: life, death and personal identity*. New Jersey: Wadsworth publishing company.

Mbiti, J. S. (1969). *Africa religions and philosophy*. Nairobi: Heinemann.

Merrick, A. K. (1992). *Religion and culture*. New York: Pergamon press.

Metcalf, P. & Huntington, R. (1991). *Celebration death*. England: Cambridge University press.

Nwaozuzu, U. C. (2013). Celebrating death. Book of abstract for conference on Dying, death and The politics of after-Death in the African World organized by the School of General Studies, University of Nigeria, Nsukka.

Nwigwe, C. (2013). Change and continuity in Igbo burial tradition: A critical assessment of Communal role and the use of burial cloths in Amagunze Igbo burial culture. A paper Presented during the 11th International Conference of the Igbo Studies Association (ISA) held at the University of Nigeria, Nsukka.

Ndi A Gbara Ajuju Onu

Onu ogugu	Aha Ndi A Juru Ajuju	Afo Ha	Aka Oru Ha	Ubochi A Juru Ajuju
1.	Mz. Ede Anayo, S. G	40	Onye Oru Bekee	30/12/2013
2.	Ork. Nnamani, Chinelo	47	Onye Oru Ugbo	4/1/2014
3.	Ork. Ogbodo, Nkechi	55	Onye Oru Ugbo	7/1/2014
4.	Mz. Nwobodo, Ndubuisi	62	Onye Ose Ulo	28/12/2013
5.	Ork. Onunze, Theresa	58	Onye na-azu Ahia	18/2/2014
6.	Mz. Nnaji, Gilbert	43	Onye Oru Bekee	22/1/2014
7.	Ork. Nwaite, Nwatu	84	Onye Oru Ugbo	29/1/2014
8.	Mz. Nnaji, Paul Uwakwe	67	Onye Oru Ugbo	28/12/2013
9.	Mz. Ogbodo, Nwanvu	75	Onyeisi Ulo akwukwo	28/12/2013
10.	Mz. Njom, Okechukwu	69	Onye Oru Ugbo	4/1/2014
11.	Mz. Emeka, Nwene	72	Onye Nkuzi	7/1/2014
12.	Mz. Atavu, Onyemaechi	88	Onye Oru Ugbo	18/2/2014